

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.07:371.1.07:371.47.022

І. І. Гавриленко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. МАКАРЕНКА – ЗАВІДУВАЧА ТРУДОВОЇ КОЛОНІЇ ім. М. ГОРЬКОГО

Стаття присвячена проблемі фінансово-господарської діяльності керівника сучасного ЗНЗ, що нині ускладнюється соціально-економічною кризою. На переконання автора, вирішенню піднятої проблеми має сприяти вивчення досвіду тих керівників, успіх управління освітнім закладом яких став можливим за рахунок ефективного вирішення матеріальних проблем. До таких керівників належить А. Макаренко.

Розкриттю сутності фінансово-господарської діяльності А. Макаренка в період завідування Трудовою колонією ім. М. Горького сприяли вивчення й аналіз творчої спадщини завідувача колонії, праць макаренкознавців і архівних матеріалів.

Ключові слова: А. Макаренко, Трудова колонія ім. М. Горького, фінансово-господарська діяльність, управлінська діяльність, керівник, загальна освіта, навчально-вихований заклад, навчально-виховний процес, матеріально-технічне забезпечення.

Постановка проблеми. Однією зі складових змісту управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) є фінансово-господарська діяльність (В. Зверева, Н. Пономарьова, Л. Сиромятникова та ін.). Виокремленню означеного виду діяльності сприяла необхідність вирішення керівником фінансово-господарських питань, пов'язаних із функціонуванням школи й усіх підсистем як господарської одиниці, експлуатацією шкільної будови, наявність у шкільному колективі навчально-допоміжного й обслуговуючого персоналу.

Нині масштаби та складність цієї діяльності визначаються введенням у життя школи самофінансування і нових економічних відносин, розширенням її зовнішніх зв'язків, а тому здійснення фінансово-господарської діяльності потребує від керівника спеціальних знань і вмінь, науково обґрунтованого підходу до її здійснення. Ускладнюється фінансово-господарська діяльність керівника ЗНЗ надзвичайною соціально-економічною кризою в державі. У такому разі актуальним стає вивчення досвіду тих керівників освітніх закладів, яким вдалось у складних соціально-економічних умовах успішно здійснювати управління за рахунок ефективної фінансово-господарської діяльності. До таких керівників належить А. Макаренко.

Аналіз актуальних досліджень. Діяльність А. Макаренка в часи завідування Трудовою колонією ім. М. Горького своєю унікальністю привертає увагу теоретиків і практиків уже протягом століття. Період функціонування колонії та творчих пошуків її завідувача стали предметом спеціальних наукових досліджень Є. Балабановича, А. Бойко, І. Зязюна,

І. Козлова, І. Кривоноса, В. Кумаріна, Ф. Науменка, М. Ніжинського, Н. Тарасевич, А.Ткаченка, А. Фролова, М. Ярмаченка та ін. Завдяки роботі полтавських макаренкознавців нині маємо унікальну колекцію маловідомих і невідомих архівних документів, що розкривають нові та підтверджують уже відомі історичні факти становлення й розвитку колонії, особливості діяльності А. Макаренка в період із 1920 р. до 1928 р. Проте, аналіз наукових джерел засвідчив, що малодослідженим залишається аспект фінансово-господарської діяльності А. Макаренка – завідувача Трудової колонії ім. М. Горького.

Мета статті – розкрити сутність фінансово-господарської діяльності А. Макаренка – завідувача Трудової колонії ім. М. Горького.

Виклад основного матеріалу. Вивчення й аналіз спадщини А. Макаренка, праць макаренкознавців, архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що досягнення успіхів Трудової колонії ім. М. Горького в межах свого освітнього призначення певним чином залежало від фінансово-господарської діяльності її керівника.

Відомо, що суспільно-політичні зміни, які відбувалися на початку ХХ століття, стали причиною економічної кризи на всій території колишньої Російської імперії. Тривалі революційні та воєнні дії протягом семи років зруйнували матеріально-технічну базу української промисловості, погіршили її кадрове забезпечення, з іншого боку, воєнно-комуністична політика призвела до дезорганізації господарських зв'язків. Зокрема, у 1921 р. валова продукція промисловості України складала лише 12 % довоєнного рівня, в Полтавській губернії, де розташовувалась колонія ім. М. Горького, – 13,8 %. У тяжкому економічному стані було сільське господарство, про що свідчить той факт, що валовий збір зернових культур у 1920 р. знизився порівняно з 1913 р. на 39 % [8, с. 13]. Саме на цей час припадає становлення Трудової колонії ім. М. Горького.

Насамперед, слід відзначити постійне прагнення А. Макаренка – завідувача колонії – підвищити рівень матеріально-технічного забезпечення закладу. Проте специфіка набуття матеріальних цінностей у колонії, яку можна виявити, полягає в їх педагогічному спрямуванні: це виступало своєрідною перспективою педагогічного характеру. А. Макаренко розумів, що охайний одяг, гарна бібліотека, відвідання театру тощо – усі ці близькі та далекі перспективи мали непрямої педагогічний вплив на вихованця, але були можливі за умови фінансово-матеріальної спроможності закладу. З метою подолання спочатку злиднів, у яких перебували колоністи, а згодом перешкод у процесі здійснення фінансово-господарських операцій, необхідних для досягнення педагогічних цілей, А. Макаренко значної уваги надавав покращенню матеріального стану приміщень закладу, організації та забезпеченню господарської діяльності в колонії.

Так, відомо, що будівлі колонії в с. Триби, яка розташовувалася на місці колишньої розгромленої колонії для правопорушників, були в непридатному для проживання стані. З прибуттям до колонії А. Макаренко оцінив матеріальні умови таким чином: «Матеріальні сліди колонії були малопомітними. Найближчі сусіди перевезли й перенесли у власні сховища, що називаються клунями, все те, що могло бути виражено в матеріальних одиницях: майстерні, комори, меблі. Між усіляким добром було вивезено навіть фруктовий сад. Утім, у всій цій історії не було нічого, що нагадує вандалів. Сад було не вирубане, а викопано і десь знову насаджено, шибки в будинках не розбито, а обережно вийнято, двері не висаджено гнівною сокирою, а по-господарськи знято з петель, печі розібрано по цеглинці. Лише буфетна шафа в колишній квартирі директора залишилася на місці» [4, 10].

Отже, за колонією у с. Триби, крім розграбованих приміщень, не придатних до життя, Губернським виконавчим комітетом було закріплено 12 десятин поля, 5 десятин городу, інші 85 десятин – молодий сосновий ліс, який на той час був у володінні Лісоуправління. Проте навіть ці невеликі ділянки землі, відведені колонії, були малопридатними для обробки й вирощування сільськогосподарських культур (для забезпечення колоністів хоча б найнеобхіднішими продуктами харчування) через її виснаженість і занедбаність у роки громадянської війни й післявоєнної розрухи [8, 113].

Надто скрутне матеріальне становище колонії тривало близько півтора року. А. Макаренко писав: «... усі наші колоністи були так одягнені, що їм міг би позаздрити будь-який артист, який виконує роль мірошника в «Русалці». На ногах у дуже небагатьох колоністів були черевики, більшість же обгортала ноги онучами і зав'язувала мотузками. Але і з цим останнім видом взуття в нас були постійні кризи» [4, 20].

У листі колеги А. Макаренка – Є. Григорович, надісланому сумським прихильникам макаренківської спадщини (зберігається в кімнаті-музеї Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, Україна), описано турботу завідувача про задоволення потреб колонії: «Майже щодня з восьмої години ранку до восьмої години вечора на морозі, погано одягнений він мотався з однієї установи Полтави в іншу, з надією роздобути харчі й одяг для дітей, цвяхи, інструмент, скло і багато іншого для ремонту, папір, олівці, книжки для школи... усього не перерахуєш» [1].

Відзначимо, що А. Макаренко неодноразово звертався до органів управління освітою з проханням виділити гроші на придбання для колонії найнеобхіднішого: продуктів харчування, одягу, різних побутових речей. Однак, майже постійно отримував відмову, а іноді навіть відверте ігнорування. Це пов'язувалося з економічною кризою в країні та її неспроможністю фінансово утримувати подібні заклади, що діяли на території української держави у великій кількості.

Зокрема, в листі до М. Котельникова – інструктора установ для дефективних дітей Харківської, Полтавської і Донецької губерній – від 30 грудня 1922 року А. Макаренко писав: «Ми маємо 80 десятин землі, але ми навіть і подумати не можемо про якийсь капітал, основний капітал, без якого неможливо жодне господарство. Яким може бути господарство на 80 десятинах землі, якщо нам немає за що придбати керосин для освітлення десятка приміщень, а в губнаробразі нам кажуть: «Собак ловить і жир топить». Насправді ж, ми вже й не так далеко від такої форми самоокупності...» [5].

А. Макаренко розумів, що такі умови мало відповідали тим вимогам, які ставились Наркомосом України перед ним. Зокрема, необхідно було забезпечити повноцінну навчальну і позанавчальну роботу вихованців, самостійну навчальну роботу, клубні заняття; облаштувати приміщення під майстерні, медичний ізолятор; організувати працю вихованців [9]. Пізніше саме скрутне матеріальне становище навчально-виховних закладів А. Макаренко визначить одним із проклять усієї системи боротьби з безпритульністю і дитячою злочинністю [2, 75].

Проте, моніторинг стану отриманого об'єкта дозволив завідувачу колонії виявити реальні слабкі й сильні складові діяльності закладу та спрогнозувати можливість загрози щодо реалізації ідей виховання й перевиховання соціально занедбаної молоді. Таким чином, з'явився проект відбудови колишнього маєтку поміщиків Трепке (у с. Ковалівка), що знаходився неподалік від с. Триби та мав хоча й занедбані, зруйновані приміщення, але господарсько вигідну територію та прилеглі споруди (у т.ч. сад, річку, лук, паровий млин тощо). Кошторис витрат на облаштування даного маєтку під колонію (як і згодом маєтку в Куряжі) А. Макаренко складав власноруч, про що свідчать архівні документи [8; 9].

Долаючи матеріальні злидні, протягом перших двох років А. Макаренку вдалось організувати в колонії ім. М. Горького рентабельне сільськогосподарське виробництво тваринницького спрямування. У 1938 році в тексті лекцій про проблеми шкільного виховання А. Макаренко писав: «У колонії ім. М. Горького просто через потребу я поспішав перейти до виробництва. Це було виробництво сільськогосподарське [6, 181].

Уже в кінці 1922 року матеріальне становище в закладі значно покращилося. Так, в «Опитувальному листі» (дата заповнення – приблизно кінець 1922 року) А. Макаренко зазначав:

«... *Харчування дітей:* Їжа дається 3 рази в день: о 7, 12 та 6 год. Зараз відпускається на кожного колоніста по 2 ф. хліба та ф. крупи, 8 золотників масла, 4 золотника солі, 11/2 золотника цукру, іноді видається м'ясо. Із власного господарства колонія мала удосталь капусти, буряку, картоплі, молока (за виключенням часу перед отелення корів), до літніх робіт колонія здійснює запас сала, взимку ріжеться птиця, гуси та качки. Під час свят іноді ріжемо барана.

Одяг дітей: До сих пір завжди відчували гостру потребу в одязі. Нормально колонії потрібно мати по 2 робочих та 1 святковий костюм. Іноді такої норми вдається досягти, проте незадовільна якість одягу, а також та обставина, що випускникам колонія віддає найкращий одяг, натомість отримує вихованців виключно босих і неодітих, завжди вибиває нас із норми. Особливо рветься й псується одяг під час роботи в лісі (колонія до сих пір сама запасає для себе дрова в обсязі приблизно 20.000 пудів на рік), а також на полці та під час жнив. Колоністи тому мають вигляд обірваних, за виключенням святкових днів. Білизни порівняно достатньо – 3 зміни... Зі взуттям справа набагато гірше: черевики даються із дуже поганого матеріалу, в умовах роботи колонії вони зношуються іноді за декілька днів. Лише робота власної шевської майстерні допомагає більш-менш впоратися з нуждами, та все ж таки приблизно 20 % дітей босі» [8, 155–156].

У 1924 р. колоністи вже мали можливість гарно харчуватись і гарно одягатись, могли активно розширювати шкільне господарство, поповнювати бібліотеку, мали можливість побудувати й облаштувати гарну сцену. За отримані від продажу власної сільгосппродукції кошти було придбано інструменти для духового оркестру, кіноапарат, все те, що на початку 20-х років ХХ століття не могли собі дозволити ні за яким кошторисом [6, 181].

Відзначимо, що в умовах дитячих комун сільське господарство майже завжди було збитковим [6, 181]. А. Макаренку ж вдалося протягом двох років, і лише, зазначав він, завдяки винятковим знанням та вмінням агронома М. Фере (якого запросив на роботу в колонію), перейти до рентабельного господарства тваринницького напрямку. Таке господарство, обладнане останніми новинками техніки, оснащене кормовою базою, приносило колонії великий дохід і дозволяло жити не просто нормально, а навіть заможного. Отже, для досягнення рентабельності господарської діяльності А. Макаренко здійснював: залучення кваліфікованого спеціаліста аграрної справи, обладнання господарства гарною технікою, впровадження передових технологій ведення господарства, оснащення кормовою базою.

Однак, гарно налагоджена господарська діяльність у колонії з часом стала причиною педагогічних проблем. Оскільки вирішення педагогічної проблеми розвитку колективу А. Макаренку завжди пов'язував із розвитком колективного господарювання, а в с. Ковалівка для цього умови були вичерпані, А. Макаренко в 1925 р. приймає рішення про переїзд колонії до Харківського округу, а саме про об'єднання з Курязькою колонією ім. 7 листопада. Стан останньої він описав у листі А. Горькому таким чином: «Важко уявити собі більший ступінь запустіння, господарчого, педагогічного, просто людського. Двісті дітей живуть, не вмиваючись, не знаючи, що таке мило й рушник, запаскуджують усе навколо себе, тому що немає нужників, відвикли від усякої подобі роботи й дисципліни» [7]. Розробляючи технологію переїзду до Куряжа, завідувач розумів, що вплинути на куряжан

треба не стільки словами й примусом, скільки створенням нових обставин, потрапляючи в які куряжани захотіли б змінитися. Ці обставини полягали в такому: власним прикладом залучити розхристану курязьку юрбу до облаштування елементарних умов життя й організацію їхньої праці. Таким чином, колонія (у 1926 р.) знову опинилася в тому стані, який вимагав боротьби зі злиднями, й перспективним у вирішенні проблеми було облаштування приміщень та налагодження господарської діяльності.

Якщо в полтавський період існування колонії ім. М. Горького (1920–1926 рр.) господарство було зорієнтоване на випуск продовольчої продукції, то після об'єднання із курязькою колонією (1926–1928 рр.) завідувач організував виробництво промислового типу: в оброблювальній майстерні виготовлялися у великих обсягах вулики особливої конструкції, ящики для знаряддя, меблі й інші вироби за замовленням споживачів.

Відзначимо, що вибір А. Макаренком промислового напрямку виробничо-господарської діяльності в Куряжі можна пояснити двома причинами. В аспекті педагогічному – існувала необхідність переходу колонії до більш серйозного виробництва; в аспекті матеріальному – переїзд колонії під Харків – на той час столиці української республіки – відкривав абсолютно інші ринкові та виробничі можливості.

Згодом, з досвіду управління, зокрема, Трудовою колонією ім. М. Горького, А. Макаренко введе шкалу, за якою необхідно здійснювати задоволення потреб матеріально-технічного облаштування навчально-виховного закладу. Дана ідея висвітлена педагогом у матеріалах до книги «Досвід методики роботи дитячої трудової колонії» (без дати, приблизно кінець 1932 – початок 1933 рр.): «1) Гарна споруда. 2) Необхідний мінімум запасів їжі та одягу. 3) Необхідний мінімум обстановки. 4) Гарні шкільні умови, меблі, посібники. 5) Бібліотека. 6) Гарні виробничі умови: станки, капітал, матеріали. 7) Відсутність потворних речей. 8) Гарні меблі та обладнання. 9) Прикрашення колонії» [3, 189]. Тобто, якщо в закладі вже є гарне шкільне та виробниче обладнання, що відповідають розробленому плану, необхідно розширювати бібліотеку, шкільні кабінети, а вже потім забезпечувати красиву обстановку. До тих пір, поки цього всього немає, необхідно утримуватися від дорогого одягу й різних прикрас побуту, а коли вже є гарний одяг, можна приступати до прикрашення помешкань та будівель колонії.

Висновки. Таким чином, фінансово-господарська діяльність А. Макаренка – завідувача Трудової колонії ім. М. Горького – полягала в забезпеченні навчально-виховного процесу в аспекті матеріально-технічного облаштування закладу, задоволенні особистісних фізичних та морально-психологічних потреб вихованців і працівників закладу з метою досягнення педагогічних цілей. Ефективність фінансово-господарської діяльності А. Макаренка стала можливою за рахунок економії, раціонального викорис-

тання фінансів, матеріальних та трудових ресурсів, мотивації колоністів, а також підприємницьких заходів у вирішенні матеріальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Єлизавети Федорівни Григорович від 5.03.1958 р. / Архів кімнати-музею А. С. Макаренка Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.
2. Макаренко А. С. Доклад на засіданні секції соціального виховання Українського науково-дослідницького інституту педагогіки / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 1 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983. – С. 75.
3. Макаренко А. С. Опыт методики работы детской трудовой колонии (Материалы книги) / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 1 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983. – С. 11–12.
4. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 3 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с.
5. Макаренко А. С. Письмо М.Н. Котельникову / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 8 / сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1986. – С. 11–12.
6. Макаренко А. С. Трудовое воспитание, отношения, стиль, тон в коллективе / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 4 / сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – С. 181.
7. Переписка А. С. Макаренко з А. М. Горьким (8 июля 1925 г. – февраль 1935 г.) / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 1 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – С. 232.
8. Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920–1926 рр.) : у 2-х ч. Ч. 1 / за ред. дійсного члена АПН І. А. Зязюна. – Полтава, 2002. – 269 с.
9. Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920–1926 рр.) : у 2-х ч. Ч. 2 / за ред. І. А. Зязюна. – Полтава, 2002. – 217 с.
10. Порадник по соціальному вихованню дітей / упоряд. Ценсоцвих Нарком освіти УСРР. – Х. : Всеукр. держ. вид-во, 1921. – 134 с.

РЕЗЮМЕ

Гавриленко І. І. Финансово-хозяйственная деятельность А. Макаренко – заведующего трудовой колонией им. М. Горького.

Статья посвящена проблеме финансово-хозяйственной деятельности руководителя современного общеобразовательного заведения, которая сегодня усложняется социально-экономическим кризисом. По мнению автора, решению этой проблемы должно способствовать изучение опыта тех руководителей, успех управления учебным заведением которых стал возможным за счет эффективного решения материальных проблем. К таким руководителям относят А. Макаренко.

Раскрытию сущности финансово-хозяйственной деятельности А. Макаренко в период заведования Трудовой колонией им. М. Горького способствовали изучение и анализ творческого наследия заведующего колонии, работ макаренковедов и архивных материалов.

Ключевые слова: А. Макаренко, Трудовая колония им. М. Горького, финансово-хозяйственная деятельность, управленческая деятельность, руководитель, общее образование, учебное заведение, учебно-воспитательный процесс, материально-техническое обеспечение.

SUMMARY

Havrilenko I. Financial and economic activity of A. Makarenko – head of the labor camp named after M. Gorky.

One of the components of the management activity essence of the educational institution manager is financial and economic activity. It is necessary to single out head issues related to the school and all its subsystems functioning, school building adjacent territory maintenance and teaching team and auxiliary staff activity.

At present, the scale and complexity of the activities are defined by self funding and self support of an educational establishment, its external relations, as well as the implementation of financial and business needs the manager has to possess special knowledge and skills, provide scientifically-based approach to the process of administration. Financial and economic activity of educational establishment manager is further complicated by extraordinary social and economic crisis in our country. So we see it urgent to study the experience of educational institutions managers who have managed successfully financial and economic activity under difficult socio-economic conditions. A. Makarenko is such a leader.

The urgency of the problems raised in the article led to the definition of the purpose of this article, which was as follows: based on the study and analysis of the heritage of A. Makarenko according to the research of his works, archival research results, research materials reveal the essence of financial and economic activity of A. Makarenko. The chronological boundaries of the study: 1920-1928 – period of A. Makarenko's management of labor camp named after M. Gorky.

As a result, the study was able to determine that the financial and economic activity of A. Makarenko in the specified chronological boundaries was aimed at providing educational process in terms of logistical arrangement of an institution, satisfying personal physical, moral and psychological needs of inmates and facility staff to achieve educational goals.

The author concludes that the effectiveness of financial and economic activity of A. Makarenko became possible by saving, rational use of financial, material and human resources, motivation of the members of the labour camp and also business activities in solving financial problems.

Key words: A. Makarenko, labor camp named after M. Gorky, financial and economic activities, management activities, manager, general education, school, educational process, material and technical providing.

УДК 37.013:572.9(477)

Н. А. Горбова

Таврійський державний агротехнологічний університет

КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ В ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджено історичні аспекти формування етнопедагогіки як культурно-антропологічного феномену в першій половині ХХ століття. Доведено важливість збереження побудованого культурно-освітнього простору в першій половині ХХ століття та необхідність імплементації культурно-антропологічних засад вітчизняної етнопедагогіки у зміст навчання й виховання. Акцентовано увагу на необхідності включення у зміст освіти культурно-антропологічних засад етнопедагогіки та доведено, що використання в навчально-виховному процесі культурно-антропологічних засад етнопедагогіки та етнопедагогічних принципів виховання сприятиме розвитку всесторонньо розвиненої, гармонійної особистості.